

Yayın Geliş Tarihi: 25.02.2020

Yayına Kabul Tarihi: 29.04.2020

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Çalışkan, Sadık. "Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Basında Yer Alan Propaganda Posterleri Üzerinden Vladimir Lenin'in Kült Liderlik İnşası." *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 65 (2020): 75-100.

Araştırma Makalesi

ERMENİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ'NDE BASINDA YER ALAN PROPAGANDA POSTERLERİ ÜZERİNDEN VLADİMİR LENİN'İN KÜLT LİDERLİK İNŞASI

(THE CULT OF LEADERSHIP CONSTRUCTION OF
VLADIMIR LENIN THROUGH PROPAGANDA POSTERS
IN MEDIA IN ARMENIA SOVIET SOCIALIST REPUBLIC)

Sadık ÇALIŞKAN*
Barış YILMAZ**

Öz: *Kızıl Ordu, 29 Kasım 1920 tarihinde Erivan'ı işgal ederek Ermenistan Demokratik Cumhuriyeti'nin varlığına son vermiş ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni (ESSC) kurmuştur. ESSC, Sovyetler Birliği'ni meydana getiren 15 cumhuriyetten birini oluşturmuş ve diğer cumhuriyetler gibi ülkede Komünizm propagandası etkili olmuştur. ESSC'de Sovyetler Birliği'nin kurucusu Vladimir Lenin'in liderlik kültürü propagandası da yoğun bir şekilde yapılmış ve Lenin'in söylemlerinin Ermeni toplumu tarafından benimsenmesi için çalışılmıştır. Bu süreçte dönemin en etkili kitle iletişim araçların biri olan posterlerden liderlik kültürü propagandası için yararlanılmıştır. Bu çalışmada ESSC'de propaganda posterleri üzerinden Lenin'in liderlik kültürünün nasıl inşa edildiğinin ve posterler üzerinden hangi mesajların verildiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışma kapsamında belirlenen propaganda posterleri, nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilim analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir.*

* ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6899-0424>
Dr. Öğr. Görevlisi, İnönü Üniversitesi, sadik.caliskan@inonu.edu.tr

** ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0928-2481>
Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, baris.yilmaz@inonu.edu.tr

Çalışma sonucunda elde edilen bulgularda, Ermeni toplumunun ekonomik ve sosyal yönden kalkınmasında Lenin'in öncü rol oynadığına yönelik algı oluşturulduğu ve Lenin'in liderlik kültürü propagandası üzerinden Ermenistan'da Komünizm ideolojisinin yüceltmeye çalışıldığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Medya, Lenin, Liderlik Kültü, Propaganda*

Abstract: *The Red Army invaded Yerevan on 29 November 1920, abolished the Democratic Republic of Armenia and established the Soviet Socialist Republic of Armenia (Armenian SSR). The Armenian SSR was one of the 15 soviet republics and communist propaganda had been influential in the country similar to other soviet countries. The leadership cult propaganda of Vladimir Lenin, the founder of the Soviet Union, was also conducted intensively in the ESSC and efforts were made to ensure that Lenin's discourses were adopted by the Armenian community. In this process, posters, one of the most effective mass media tolls of the period, were used for the leadership cult propaganda. In this study, it was aimed to reveal how Lenin's leadership cult was established through propaganda posters in the ESSC and what messages were given through posters. For this purpose, the propaganda posters specified within the scope of the study were analyzed using the semiotics analysis method, which ranks among qualitative research methods. In the findings obtained as a result of the study, it was revealed that the perception that Lenin playing a leading role in the economic and social development of the Armenian society was formed and that the Communism ideology in Armenia was attempted to be exalted through Lenin's leadership cult propaganda.*

Keywords: *Armenia, Media, Lenin, Cult of Leadership, Propaganda*

Giriş

1917 yılında Rusya'da meydana gelen Ekim Devrimi'nden sonra Rus siyasetçi Vladimir Lenin'in kitleler nezdinde popülaritesi artmış ve zaman içerisinde Komünizm ideolojisi ile özdeşleşen isim haline gelmiştir. 1922 yılında Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonra Sovyet yönetimi, Birliği oluşturan ülkeler içerisinde Lenin'in özümsemesi, saygınlık kazanması ve fikirlerinin benimsenmesi için Lenin'in yücelten propaganda faaliyetlerine girişmiştir. Sovyet propagandası zamanla Sovyetler Birliği'nde, güçlü bir Lenin liderlik kültürünü oluşturmuş ve kitleler nezdinde Lenin'in efsanevi bir kişilik olarak ön plana çıkmasını sağlamıştır. Lenin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nde Komünist Parti genel sekreterliğine gelen Sovyet liderleri de Lenin'in liderlik kültürünü sürdürmeye devam etmiştir. Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ESSC) çeşitli kitle iletişim araçları üzerinden Lenin'in liderlik kültürüne yönelik propaganda faaliyetlerinin gerçekleştiği ülkelerden biri olmuştur. Özellikle Lenin'in liderlik kültürünün oluşturulmasında propaganda posterleri önemli bir rol oynamıştır.

Literatürde farklı konu ve içerikte Lenin kültürünü inceleyen akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar içerisinde; Tumarkin'in din, Bolşevizm ve Lenin kültürünün kökenlerini¹, siyasi ritüel ve Lenin kültürünü² ve Sovyet Rusya'da Lenin kültürünü³ inceleyen çalışmaları bulunmaktadır. Bunların dışında Smith, Sovyet Rusya'da Lenin kişilik kültürünün çöküşünü⁴; Ennker, Lenin kültürünün kökenleri ve yönelimlerini⁵; Kelly, Lenin ve Stalin üzerinden çocuklar için Sovyet lideri kültürünü⁶; Halmesvirta, Lenin ve Mannerheim kültürlerini⁷ incelemiştir. Siyasal ve kültürel bağlamda ESSC üzerine gerçekleştirilen akademik çalışmalarda da; Dekmejian, ESSC'de Sovyet - Türk ilişkileri ve siyasetini⁸; Saparov, ESSC'de ulusal kimlik

- 1 Nina Tumarkin, "Religion, Bolshevism, and the Origins of the Lenin Cult," *The Russian Review* 40, no.1, (Ocak 1981): 35-46.
- 2 Nina Tumarkin, "Political Ritual and the Cult of Lenin," *Human Rights Quarterly* 5, no.2, (1983): 203-206.
- 3 Nina Tumarkin, *Lenin Lives!: the Lenin Cult in Soviet Russia* (The United States: Harvard University Press, 1997): 1.
- 4 J. Trevor Smith, "The Collapse of the Lenin Personality Cult in Soviet Russia, 1985-1995," *The Historian* 60, no.2, (1997): 325-343.
- 5 Benno Ennker, "The Origins and Intentions of the Lenin Cult," in *Regime and Society in Twentieth-Century Russia*, ed. Ian D. Thatcher (London: Palgrave Macmillan, 1999): 118.
- 6 Catriona Kelly, "Grandpa Lenin and Uncle Stalin: Soviet Leader Cult for Little Children," in *The Leader Cult in Communist Dictatorships* ed. Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones, E. A. Rees (London: Palgrave Macmillan, 2004): 102.
- 7 Anssi Halmesvirta, "A Foreign Benefactor and a Domestic Liberator: the Cults of Lenin and Mannerheim in Finland," *Scandinavian Journal of History* 34, no.4, (Ekim 2009): 414-432.
- 8 H. Richard Dekmejian, "Soviet Turkish Relations and Politics in the Armenian SSR," *Soviet Studies* 19, no.4, (1968): 510-525.

inşasını⁹; Laycock, 1945–49 yılları arasında ESSC’ye Ermenilerin dönüşünü¹⁰; Lehmann, ESSC’nin ulusal geçmişi¹¹ ele almıştır.

Sovyetler Birliği’nde propaganda posterlerin kullanımına yönelik akademik çalışmalarda ise; Bonnell, Lenin ve Stalin yönetimindeki Sovyet siyasi posterlerini¹²; Edele, Sovyet savaş zamanı posterlerini¹³; Corbesero, 1941–1945 yılları arasında Sovyet savaş zamanı poster propagandasında kadın resimlerini¹⁴; Pisch, Sovyet posterlerinde Stalin’in kişilik kültürünü¹⁵ incelemiştir.

ESSC, liderlik kültürü ve Sovyet propaganda posterleri üzerine gerçekleştirilen akademik çalışmalar kapsamlı olarak incelendiğinde, ESSC’de Sovyet liderlik kültürünü ele alan herhangi bir çalışmanın yapılmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, alandaki mevcut eksiklikten hareketle “ESSC’de Lenin liderlik kültürü propaganda posterleri üzerinden hangi söylemler üzerinden ve nasıl inşa edilmektedir?” soruna yanıt aranmaya çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmada incelenen propaganda posterleri üzerinden hangi mesajların verildiği, Komünizm ideolojisi bağlamında hangi düşüncelerin hakim kılındığı ve Sovyet yönetiminin nasıl meşrulaştırılmaya çalışıldığının açıklanması amaçlanmıştır. Çalışma, ESSC’deki Sovyet propagandasına yönelik bilgi vermesi, Lenin kültürü propagandasına ışık tutması ve liderlik kültürünün ideolojik söylemlerin kitlelere benimsetilmesindeki rolünü açıklaması gibi nedenlerden dolayı önem taşımaktadır.

1. Sovyetler Birliği’nde Liderlik Kültü Propagandası

Liderlik kültürü, bir diğer tanımıyla kült liderlik, bir kişinin toplum genelinde efsanevi bir kişilik olarak sunulmasını ifade etmektedir. Liderlik kültüründe lideri yüceltmek için kitle iletişim araçları propaganda amacıyla etkili bir şekilde

9 Arseny Saparov, “The Alteration of Place Names and Construction of National Identity in Soviet Armenia,” *Cahiers du Monde Russe. Russie-Empire Russe-Union Soviétique et États Indépendants* 44, no.1, (2003): 179-198.

10 Joanne Laycock, “The Repatriation of Armenians to Soviet Armenia, 1945–49,” in *Warlands*, ed. Peter Gatrell, Nick Baron (London: Palgrave Macmillan, 2009): 140.

11 Maike Lehmann, “Apricot Socialism: The National Past, the Soviet Project, and the Imagining of Community in Late Soviet Armenia,” *Slavic Review* 74, no.1, (Bahar, 2015): 9-31.

12 E. Victoria Bonnell, *Iconography of Power: Soviet Political Posters under Lenin and Stalin* (Vol. 27) (The United States: Univ of California Press, 1999): 1.

13 Mark Edele, “Paper Soldiers: The World of the Soldier Hero according to Soviet Wartime Posters,” *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, (H. 1), (1999): 89-108.

14 Susan Corbesero, “Femininity (Con) Scripted: Female Images in Soviet Wartime Poster Propaganda, 1941–1945,” *Aspasia* 4, no.1, (Mart 2010): 103-120.

15 Anita Pisch, *The Personality Cult of Stalin in Soviet Posters, 1929–1953: Archetypes, Inventions and Fabrications* (Australia: ANU Press, 2016): 1.

kullanılmaktadır. Liderlik kültürü propagandasında, kitleler liderlerinin efsanevi özelliklere sahip olduğuna inandırılmaktadır. Bu aşamada kültür liderlerin ömrünü halkına adadığı, yalnızca halkı için çalıştığı, halkın refahı ve mutluluğundan başka bir düşüncesinin olmadığı kitlelere aktarılmaktadır. Kült liderliğin temelinde kitlelerin lidere saygı duyması ve itaat etmesi amaçlanmaktadır.¹⁶ Kült liderler, halkı için en doğru karar alan kişiler olarak topluma aktarılmakta, halkın kültür liderlerin yönetiminin dışına çıkması halinde ülkenin zarar görebileceği iddia edilmektedir. Liderlik kültürü inşasında yoğun şekilde propagandadan yararlanılmakta, bu yolla kültür liderlerin toplum genelinde herhangi bir muhalefet veya eleştiriyi karşılaması engellenmektedir. İnsanlar, kültür liderliğin olduğu yerlerde kendi başlarına karar alamamaktadır.¹⁷ Bu şekilde, kültür liderlerin savunduğu ideolojinin kitleler tarafından benimsenmesi, aldığı kararların sorgulanmadan yerine getirilmesi ve kendilerine karşı girişilen her türlü muhalefetin marjinalleştirilerek ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.

20. yüzyılda Nazizm, Faşizm ve Komünizm ideolojilerinin hâkim olduğu ülkelerde liderlik kültürü propagandası etkili bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği, kültür liderlik propagandasının en etkili kullanıldığı ülkelerden biri olmuştur. Sovyetler Birliği'nin kurucusu Vladimir Lenin'in liderlik kültürü birlik genelinde kitle iletişim araçlarıyla inşa edilmiş ve Lenin'i yücelten propaganda faaliyetlerine girilmiştir. Lenin'in liderlik kültürü, Sovyetler Birliği'nin merkezi yönetiminin gücünü pekiştirmek ve Komünizm ideolojisinin kitleler nezdinde meşruluğunu sağlamak için propaganda amacıyla kullanılmıştır. Diğer bir deyişle halkın rızasının kazanılması hedeflenmiştir.¹⁸

Sovyetler Birliği'nde Lenin'in liderlik kültürü propagandası, Lenin'in iktidarı döneminde (1922-1924) gerçekleşmeye başlamış, Stalin döneminde ise (1924-1953) artarak sürmüştür. Lenin'in kültür liderlik propagandası gereği resimleri, resmi dairelere asılmış, heykelleri ise birliğin dört bir yanına dikilmiştir. Lenin'in devrim ve Komünizm ile ilgili sözleri sloganlaştırılarak kitle iletişim araçları yoluyla sürekli olarak kitlelere aktarılmıştır. Lenin'i yücelten şarkılar hazırlanmış ve bu şarkıların sürekli olarak çalınması teşvik edilmiştir. Ölümünden sonra Lenin'in bedeni mumlayanmış ve Sovyet halkının ziyaret

16 Geremie Barmé, *Shades of Mao: The Posthumous Cult of the Great Leader: The Posthumous Cult of the Great Leader* (The United Kingdom: Routledge, 2016): 13.

17 L. Linzer Schwartz, "Family Therapists and Families of Cult Members." *International Journal of Family Therapy* 5, no.3, (1983): 171.

18 E. Arfon Rees, "Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions," in *The Leader Cult in Communist Dictatorships*, ed. Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones, E. A. Rees (London: Palgrave Macmillan, 2004): 4.

etmesine izin verilmiştir. Lenin'in hayatının anlatıldığı metinlerde, Lenin'in gerçekleştirdiği devrim yüceltilmiş ve Lenin, Sovyet halkının kurtarıcısı olarak kitlelere sunulmuştur. Sovyetler Birliği'nde farklı kişiler üzerinden de liderlik kültü propagandası yürütülmüştür. Buna karşın Komünizm ideolojisi bağlamında kült lider olarak inşa edilen ilk isim Lenin olmuştur.¹⁹ Lenin'e yönelik yürütülen propaganda faaliyetlerinde, Lenin ve Komünizm kavramının özdeşleştirilmesine çalışılmış, Komünizm kavramı kullanıldığında insanların zihinlerine Lenin'in gelmesi amaçlanmıştır.

Stalin, iktidarı döneminde Lenin kültü ile birlikte kendi liderlik kültürünü de birlik içerisinde inşa etmeye çalışmıştır. Bu amaçla Sovyetler Birliği'nde Lenin'in resimlerinin yanında Stalin'in de resimleri asılmaya, heykelleri dikilmeye, sözleri sloganlaştırılmaya başlanmıştır. Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası'na ve müttefiklerine karşı savaştan galip çıktıktan sonra savaşı, Stalin'in liderlik kültürüne yönelik propaganda amacıyla kullanmıştır. Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'na dâhil olduğu dönem (1941-1945), Büyük Vatan Severlik Savaşı (Великая Отечественная война) olarak adlandırılmış, Stalin ise Sovyetler Birliği'nin kurtarıcı olarak kitlelere sunulmuştur. Sovyet propagandası, Lenin'i Ekim Devrim'i, Stalin'i ise İkinci Dünya Savaşı üzerinden kitleler nezdinde yüceltmeye çalışmıştır. Stalin'in liderlik kültü okullarda ders müfredatına kadar girmiştir.²⁰ Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nin liderliğine gelen Nikita Kruşçev döneminde ise Stalin karşıtı politikaya girilmiştir. Stalin karşıtı politika zamanla birlik içerisinde Stalin'in liderlik kültürünün büyük ölçüde zarar görmesine yol açmıştır. Buna karşın, Lenin'in liderlik kültü propagandası sürdürülmeye devam etmiştir.

1991 yılında Sovyetler Birliği dağılıncaya kadar Lenin'in liderlik kültü propagandası Birlik içerisinde etkin bir şekilde devam etmiştir. Birliğin dağılmasından sonra Lenin'in liderlik kültü önemli ölçüde etkisini yitirmiş olsa da bazı Doğu Blok'u ülkelerinde Lenin'in popülerliği günümüzde de sürmektedir.

2. Komünizm İdeolojisi Altında Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

ESSC'nin 2 Aralık 1920 tarihinde kuruluşundan, 21 Eylül 1991 tarihinde yıkılışına kadar geçen sürede Ermenistan yönetiminin resmi ideolojisi Komünizm olmuştur. Sovyetler Birliği, Komünizm ideolojisinin ülke genelinde

19 Tumarkin, *Lenin Lives*, 3.

20 Catriona Kelly, "Riding the Magic Carpet: Children and Leader Cult in the Stalin Era," *The Slavic and East European Journal* 49, no.2, (Summer 2005): 203.

etkinliğini arttırabilmesi için yoğun çaba sarf etmiştir. Sovyet yönetimi bu süreçte Ermenistan'daki bazı grupları Komünizm ideolojisine karşı tehdit olarak belirlemiş ve tehdit olarak belirlenen bu grupları baskı altına alma yoluna gitmiştir. Sovyet yönetimi, Ermeni Kilisesi'ni Sovyetler Birliği'nin Ermenistan'da Komünizm ideolojisini hâkim kılmasında önündeki en büyük engellerden biri olarak belirlemiştir. Bu süreçte Sovyet yönetimi gerçekleştirdiği uygulamalar ile Kilisenin Ermeni toplumu üzerindeki etkisini kırmaya çalışmıştır. Bu amaçla Ermenistan'da kilisenin özel mülkiyetine el konulmuş ve rahipler denetim altına alınmıştır. Özellikle Stalin döneminde Ermeni Kilisesi'ne yönelik etki kurma çabası ağırlığını hissettirmiştir. Özellikle 1930'larda din karşıtı kampanya hızlandırılmış, birçok kilise kapatılmış ve mülkleri Sovyetler Birliği tarafından ele geçirilmiştir.²¹ Sovyetler Birliği'nin Komünizm ideolojisine karşı Ermeni Kilisesi'nden sonra tehdit olarak değerlendirdiği bir diğer grup ise Ermeni milliyetçiler olmuştur. Sovyetler Birliği, Ermeni milliyetçileri Komünizm karşıtı olarak hedef almış ve yönetim içinde milliyetçileri tasfiye etmeyi amaçlamıştır. Ayrıca toplum genelinde nüfuz sağlanabilmesi ve merkezi otoritenin gücünü arttırabilmek için sıkı bir polis denetimi oluşturulmuştur.

Sovyetler Birliği'nde Stalin döneminde gerçekleşen Büyük Terör (Большой террор) hareketi Ermenistan'da da etkili olmuştur. 1930'lu yıllarda Sovyet yönetimine karşı tüm siyasi muhalefeti yok etmek amacıyla Ermeni aydınları, Komünist devlet adamları, askeri ve dini liderler hedef alınmıştır. Büyük Terör'de Sovyetler Birliği'nde Komünist Parti üyelerine, yazarlara, aydınlara, köylülere ve sıradan vatandaşlara karşı bir dizi siyasi baskı ve zulüm kampanyası düzenlemiştir. Ermenistan Komünist Partisi de (Հայաստանի կոմունիստական կուսակցություն, CPA) tasfiye sürecinden önemli ölçüde etkilenmiş ve Stalin liderliğinde Sovyetler Birliği'nin Ermenistan'da merkezi otoritesinin güçlendirilmesine çalışılmıştır. Stalin, Ermenistan'da Komünizm ideolojisinin etkili olmasına çalışmakla birlikte Komünistler arasında siyasi muhalefetin de önüne geçilmesini amaçlamıştır. Özellikle Stalin'in en büyük rakiplerinden biri olarak değerlendirilen Lev Troçki sempatanlarının tasfiyesine ağırlık verilmiştir. Diğer yandan milliyetçi Taşnak Partisi'ne mensup olanlar da hedef alınanlar arasında olmuştur. Özellikle Nazi-Taşnak ittifakı,²² Sovyetler Birliği için bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. Hedef alınan kişilere yöneltilen suçlamaların temelinde de Sovyet yönetimine ve Komünizm ideolojisine karşı olmak yatmıştır.

21 Yasin Coşkun, "Kilise-Devlet İlişkilerinde İyileşme: 1943-1957 Yılları Arası Sovyet Rusya'da Din Politikası," *Karadeniz Araştırmaları*, no.60, (2018): 46.

22 Mehmet Perinçek, "İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi-Taşnak İşbirliği," *Tesam Akademi* 2, no.1, (Ocak 2015): 127.

İkinci Dünya Savaşı'nda Ermenistan toprakları savaşın dışında kalmıştır. Buna karşılık Ermenistan Azerbaycan'daki petrolerden dolayı Nazi Almanyası'nın stratejik hedeflerinden biri haline gelmiştir. Savaş sırasında Alman orduları Kafkasya'da ciddi bir tehdit meydana getirmiştir.²³ Ermenistan, savaşta Sovyetler Birliği'ne insan gücü ve gıda tedarikinde önemli rol oynamıştır. Bu dönemde Sovyet propagandası, Komünizm ideolojisini yüceltmiş, Faşizm ideolojisine karşı ise kitleleri mücadele etmeye çağırmıştır.

1953 yılında Stalin ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nin liderliğine gelen Kruşçev döneminde Ermenistan'da politik baskılar önemli ölçüde azalmıştır. Kruşçev, Stalin'in uygulamalarını sert dille eleştirmiş ve Stalin tarafından uygulanan katı politikalarda gevşemeler yaşanmıştır. Hatta Stalin'in naaşı, Kızıl Meydan'daki yerinden de alınmıştır.²⁴ Tüm bu süreç, Ermenistan'da kültürel ve ekonomik yönde değişim yaşanmasına yol açmıştır. Ermenistan'da kısmi olarak din özgürlüğü ortaya çıkmış, Ermenilerin ulusal kimliği ön plana çıkarılmıştır. Bu dönemde gerçekleşen uygulamalar, Komünizm ideolojisinin Ermenistan'daki katı yapısının kısmi olarak kırılmasına neden olmuştur.

Kruşçev döneminden itibaren Sovyetler Birliği, Komünizm ideolojisine karşı olduğunu düşündüğü Ermenistan'daki milliyetçilere karşı temkinli davranmıştır. Buna karşın Stalin dönemindeki benzer katı uygulamalara girilmemiştir. Sovyetler Birliği'nin son lideri Mihail Gorbaçov döneminde uygulanan *Perestroyka* ve *Glasnost* politikaları,²⁵ Birlik içerisinde Komünizm ideolojisinin etkisinin önemli ölçüde azalmasına yol açmıştır. Nihayetinde Ermenistan Cumhuriyeti'nin 25 Aralık 1991 tarihinde ilan edilmesiyle birlikte Komünizm ideolojisine dayalı idari yapılanma ülke genelinde tamamıyla son bulmuştur.

3. Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Lenin'in Liderlik Kültünü Konu Alan Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi

Göstergebilim, 20. yüzyılda dilbilimciler Ferdinand de Saussure (1857-1913) ve Charles Sanders Peirce'in (1839-1914) çalışmaları ile ortaya çıkmış²⁶ ve bilim dallı haline gelmiştir. Göstergebilim, temelde göstergeleri

23 Basil Liddell Hart, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*. Çev., Kerim Bağrıaçık, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2015): 347.

24 V. Nicholas Riasanovsky & D. Mark Steinberg, *Rusya Tarihi*. Çev., Figen Dereli, (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2011): 589.

25 J. Robert McMahon, *Soğuk Savaş*. Çev., Sinem Gül, (Ankara: Dost Kültür Yayınları, 2013): 214-215.

26 İlhami Sığırcı, *Göstergebilim Uygulamaları, Metinleri, Görselleri ve Olayları Okuma* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016): 29.

incelemektedir.²⁷ Gösterge ise bir kavramın başka bir kavram tarafından temsil edilmesini ifade etmektedir. Gösterge, bir uyarıcı rolü görmekte, insan zihninde uyandırdığı imge, başka bir uyarıcının imgesine yönlendirilmektedir. Göstergenin rolü de ikinci imgenin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.²⁸ Özellikle soyut kavramların, somut kavramlar üzerinden açıklanmasında göstergeler ön plana çıkabilmektedir. Yüzyılı aşan geçmişi boyunca pek çok dilbilimci tarafından göstergebilime yeni model ve kavram kazandırılmıştır. Bu dilbilimcilerden biri olan ABD'li Charles William Morris (1901-1979), göstergebilimsel analizde üç farklı boyut ortaya çıkarmıştır: *sözdizimsel boyut*, *anlambilimsel boyut*, *edimibilimsel boyut*.

Sözdizimsel boyut, göstergelerin nasıl konumlandırıldığını ifade etmektedir. Anlambilimsel boyut gösterge dizgelerinin (içerik) yönünü,²⁹ diğer bir deyişle göstergelerin mesajı oluşturan kişi veya kişiler tarafından ne şekilde, ne anlamda oluşturulduğunu açıklamaktadır. Edimibilimsel boyut da, göstergeler ile konuşan kişiler arasındaki ilişkiyi incelemekte,³⁰ göstergeler üzerindeki çıkarımları ifade etmektedir.

Çalışmada incelenen her bir poster, Morris'in üç göstergebilim boyutu üzerinden ayrı ayrı analiz edilmiştir. Bu aşamada çalışmada oluşturulan tablolar üzerinden mesajın kaynağı tarafından göstergelerin ne şekilde konumlandırıldığı (sözdizimsel boyut), göstergelerin ne anlama geldiği (anlambilimsel boyut) ve göstergeler üzerinden mesajı alan kişiler üzerinde ne gibi bir değişimin amaçlandığı (edimibilimsel boyut) ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4. Bulguların Değerlendirilmesi

Çalışma kapsamında ESSC'de Lenin'i konu alan propaganda posterleri araştırılmış ve araştırma sonucunda toplam 20 propaganda posterine ulaşılmıştır. Ulaşılan propaganda posterlerinden Lenin'in liderlik kültürünü oluşturan 8 poster doğrudan çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında belirlenen propaganda posterleri, "Komünist Gençlik", "Çocuklar", "Birlik", "Eğitim", "Aydınlık", "Çiçek", "Özgürlük", "Parti" şeklinde oluşturulan sekiz başlık altında göstergebilim analiz yöntemi ışığında analiz edilmiştir.

27 John Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş* Çev., Süleyman İrvan, 5. Basım. (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017): 122.

28 Pierre Guiraud, *Göstergebilim*. Çev., Mehmet Yalçın, 3. Baskı (Ankara: İmge Kitabevi, 2016): 39.

29 Mehmet Rifat, *Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü: Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013): 6.

30 Hasibe Kalkan Kocabay, *Tiyatroda Göstergebilim* (İstanbul: E Yayınları, 2008): 23.

4. 1. “Komünist Gençlik” Konulu Propaganda Posterini

“Komünist Gençlik” konulu propaganda posterini, 1958 yılında Gevork Arakelian tarafından hazırlanmıştır. Sözdizimsel boyutta incelendiğinde posterde kırmızı bir fonda Lenin’in iki elini açarak posterini izleyenlere doğru baktığı görülmektedir. Posterin altında *Komünist gençliğe uygun yaşayın* (Արդարացրէք կոմունիստական երիտասարդության կոչումը) yazısına yer verilmektedir.

Resim 1: “Komünist Gençlik” Konulu Propaganda Posterini (Kaynak: IDEP, 2020a)

Anlambilimsel boyutta analiz edildiğinde posterde Lenin’in liderlik kültürünün Komünizm ideolojisinin yüceltilmesi için propaganda amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Posterin kırmızı fonu, Komünizm ideolojisini simgelemektedir. Lenin’in kırmızı fonun önünde durması, kendisinin Komünizm ideolojisinin savunucu ve lideri olduğunu açıklamaktadır. Posterdeki görsel ve yazılı kodlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Lenin’in iki elini açması, Ermeni gençlerine seslendiği algını oluşturmaktadır. Edibilimsel boyutta incelendiğinde posterde inşa edilen Lenin’in liderlik kültürü üzerinden Ermeni gençlerinin Komünizm ideolojisini benimsemesi gerektiği çıkarımı ortaya konulmaktadır. Bu yolla Sovyet propagandasının ESSC’de Lenin’e yönelik sempati üzerinden Komünizm ideolojisinin kitleler üzerindeki etkisini arttırmayı amaçladığı görülmektedir.

Sözdizimsel Boyut	Kırmızı bir fonda Lenin'in iki elini açan görseli
Anlambilimsel Boyut	Lenin'in Ermeni gençlerin Komünizm'e bağlı olmasını istemesi
Edibilimsel Boyut	Ermeni gençlerin Komünizm ideolojisinin öğretileri doğrultusunda yaşaması gerektiği çıkarımı

Tablo 1: "Komünist Gençlik" Konulu Propaganda Posterleri

4. 2. "Çocuklar" Konulu Propaganda Posterleri

"Çocuklar" konulu propaganda posterleri, 1962 yılında Gevork Arakelian tarafından hazırlanmıştır. Sözdizimsel boyutta analiz edildiğinde posterde Lenin'in çocuklar ile iç içe olduğu görülmektedir. Çocukların üzerinde okul üniformalarının olduğu ve Lenin'e çiçek sundukları yansıtılmaktadır. Posterde hem Lenin'in hem de çocukların gülümsediği, Lenin'in bir eliyle çocuklardan birinin elini sıkığı, diğer eliyle de çocuklardan birinin omzuna dokunduğu aktarılmaktadır. Posterin fonunun çalışma kapsamında incelenen ilk posterde olduğu kırmızı olduğu görülmektedir. Posterin altında *Komünizm'in fikirlerine sadık kalalım* (Լիեննի քաղաքատարիւն կոմունիզմի գաղափարներին) yazısına yer verilmektedir.

Resim 2: "Çocuklar" Konulu Propaganda Posterleri (Kaynak: IDEP, 2020b)

Anlambilimsel boyutta incelendiğinde posterde Lenin’in çocukları sevdiği ve değer verdiği algısının oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Posterin kırmızı fonu, çalışma kapsamında incelenen ilk posterde olduğu gibi Komünizm ideolojisini simgelemektedir. Posterde yer alan çocuklar, Ermeni çocukların metonimi olarak ön plana çıkarılmakta ve Lenin’e çiçek vermeleri, etrafında toplanmaları ve ona gülümsemeleri ile Ermeni halkının Lenin’i sevdiği mesajı kitlelere aktarılmaktadır. Edimbilimsel boyutta analiz edildiğinde posterde Lenin’e yönelik oluşturulan sevgi algısı ile Ermeni toplumunun Komünizm ideolojisini özümsemesinin amaçlandığı görülmektedir. Bu süreçte posterde Komünizm ideolojisi Lenin’in liderlik kültürü üzerinden somut hale getirilerek, Komünizm ideolojisinin Ermeni toplumunda huzur ve mutluluğu sağladığına yönelik algı inşa edilmeye çalışılmaktadır. Böylece Ermeni toplumunun Komünizm ideolojisine yönelik olumlu düşüncelere sahip olması amaçlanmaktadır.

Sözdizimsel Boyut	Lenin’in kendisine çiçek sunan çocuklar ile selamlaşması
Anlambilimsel Boyut	Ermeni çocukların, Lenin’i sevdiği düşüncesi
Edimbilimsel Boyut	Lenin’i seven halkın Komünizm ideolojisini benimsemesi gerektiğine yönelik çıkarım

Tablo 2: “Çocuklar” Konulu Propaganda Poster

4. 3. “Birlik” Konulu Propaganda Poster

“Birlik” konulu propaganda poster, 1960 yılında Daniel Davidovich Sarkisyan tarafından hazırlanmıştır. Sözdizimsel boyutta incelendiğinde posterde orak ve çekiç görseli ile Sovyetler Birliği’ni oluşturan 15 ülkenin bayraklarının yer aldığı Sovyetler Birliği’nin devlet armasının önünde Lenin’in görselinin olduğu görülmektedir. Yakasında kırmızı bir kurdele bulunan Lenin’in sağ elinde şapkası olduğu ve sağ elini yukarı kaldırdığı yansıtılmaktadır. Posterin altında *Gücümüz insanların birliği içindedir* (Մեր ուժը ժողովուրդների միասնությամբ է) yazısı yer almaktadır.

Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Basında Yer Alan
Propaganda Posterleri Üzerinden Vladimir Lenin'in Kült Liderlik İnşası

Resim 3: “Birlik” Konulu Propaganda Poster (Kaynak: IDEP, 2020c)

Anlambilimsel boyutta analiz edildiğinde posterdeki görsel ve yazılı kodlar bir arada okunduğunda, Sovyetler Birliği’ni oluşturan ülkelerin birliğinin Lenin üzerinden somutlandığı ortaya çıkmaktadır. Posterde Lenin üzerinden birlik mesajının verildiği ve Komünizm’in güçlü ve etkili olabilmesinde birliğin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Edibilimsel boyutta incelendiğinde posterde Komünizm ideolojisinin güçlü olabilmesi için Komünizm ile yönetilen ülkelerin Lenin’in öğretileri doğrultusunda birlik olması gerektiği çıkarımı ortaya konulmaktadır.

Sözdizimsel Boyut	Lenin’in Sovyetler Birliği devlet armasının önünde durması
Anlambilimsel Boyut	Komünizm ideolojisinin gücünün birlikten meydana geldiği düşüncesi
Edibilimsel Boyut	Komünizm ideolojisinin güçlü olabilmesi için Komünizm ile yönetilen ülkelerin Lenin’in öğretileri doğrultusunda birlik olması gerektiği çıkarımı

Tablo 3: “Birlik” Konulu Propaganda Poster

4. 4. “Eğitim” Konulu Propaganda Posterleri

“Eğitim” konulu propaganda posterleri, 1970 yılında Sergei Aveti Arutchyan tarafından hazırlanmıştır. Sözdizimsel boyutta analiz edildiğinde posterin sol üstünde Lenin’e ait bir büst görseline ve sağ altında ise bir kız öğrencinin görseline yer verildiği görülmektedir. Öğrencinin bir elini başına koyarak Lenin’i düşündüğü, diğer eliyle de kalem tuttuğu yansıtılmaktadır. Öğrencinin arkasında yazı tahtası ve okul materyallerinin olduğu görülmektedir. Posterde büyük puntolarda yukarıdan aşağıya doğru *Öğren, Öğren, Öğren...* (Սովորել, սովորել, սովորել...) yazısına yer verilmektedir.

Resim 4: “Eğitim” Konulu Propaganda Posterleri (Kaynak: IDEP, 2020d)

Anlambilimsel boyutta incelendiğinde posterde Lenin’in liderlik kültürünün eğitim amaçlı propagandada kullanıldığı görülmektedir. Posterde yer alan öğrenci görseli, Komünizm ideolojisi altında ESSC’de eğitim alan Ermeni öğrenciyi temsil etmektedir. Posterin fonunda bulunan okul materyalleri ve

öğrencinin elinde bulunan kalem, öğrencinin eğitim almakta olduğunu göstermektedir. Öğrencinin elini başına koyarak, Lenin'e bakması, Lenin'i hayal ettiği ve onun öğretileri doğrultusunda hareket ettiği mesajını kitlelere aktarmaktadır. Edimbilimsel boyutta analiz edildiğinde posterde Lenin'in eğitime önem verdiği mesajı üzerinden Ermeni toplumunun eğitimlerini sürdürmesi ve kendilerini geliştirmesi gerektiği çıkarımı ortaya konulmaktadır. Bu aşamada Sovyet propagandası, ESSC'de eğitimi teşvik etmek amacıyla Lenin'in liderlik kültüründen yararlanmaktadır.

Sözdizimsel Boyut	Çalışmakta olan bir öğrencinin Lenin'i hayal etmesi
Anlambilimsel Boyut	Lenin, Ermeni halkının eğitime önem vermektedir
Edimbilimsel Boyut	Ermeni halkının Lenin'in söylemi doğrultusunda eğitimlerini sürdürmesi gerektiği çıkarımı

Tablo 4: "Eğitim" Konulu Propaganda Posterleri

4. 5. "Aydınlık" Konulu Propaganda Posterleri

"Aydınlık" konulu propaganda posterleri, 1970 yılında Rafik Vahagn Petrosyan tarafından hazırlanmıştır. Sözdizimsel boyutta incelendiğinde posterde ESSC'nin başkenti Erivan'ın görseline yer verildiği görülmektedir. Posterde Erivan'da geceleyin yerleşim yerlerinden ışıkların yandığı yansıtılmakta, posterin merkezine de kırmızı çizgiler ile Lenin çizimine yer verilmektedir. Posterin altında ...ve eski Ermenistan ülkesinde lambaların aydınlığı (...Եվ հինավուրց հողում հայկական վառեցին լամպերն Իլիչի) yazısına yer verilmektedir.

Resim 5: “Aydınlık” Konulu Propaganda Posteri (Kaynak: IDEP, 2020e)

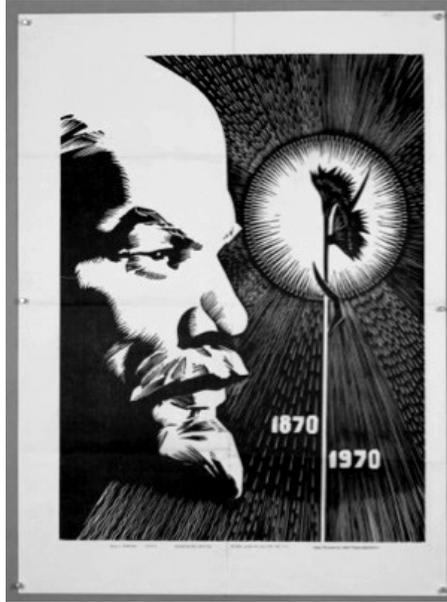
Anlambilimsel boyutta analiz edildiğinde posterde Lenin liderliğinde ESSC'nin gelişmiş bir ülke haline geldiği mesajı verilmektedir. Bu süreçte Erivan'ın ışıklar içerisinde gösterilmesi ve posterin merkezine Lenin'in resminin konumlandırılması ile ESSC'de yaşanan gelişmelerin temelinde Lenin olduğu vurgusu yapılmaktadır. Posterde eski Ermenistan olarak Komünizm ideolojisinin Ermenistan'a hakim olmadığı dönemlere vurgu yapılmakta ve Lenin liderliğinde Komünizm ideolojisiyle birlikte Ermenistan'da yaşanan teknolojik gelişmeler ön plana çıkarılmaya çalışılmaktadır. Edimbilimsel boyutta incelendiğinde posterde Ermeni halkının ESSC'de yaşanan gelişmelerden dolayı Lenin'e minnet duyması gerektiğine yönelik çıkarım ortaya konulmaktadır.

Sözdizimsel Boyut	Erivan şehrinin resminin üzerinde Lenin'in görselinin olması
Anlambilimsel Boyut	Komünizm ideolojisi altında ESSC'nin refah bir ülke olduğu
Edibilimsel Boyut	ESSC'ye Komünizm getiren Lenin'e Ermeni halkının minnet duyması gerektiği çıkarımı

Tablo 5: "Aydınlık" Konulu Propaganda Poster

4. 6. "Çiçek" Konulu Propaganda Poster

"Çiçek" konulu propaganda poster, 1970 yılında Janik Gasparyan tarafından hazırlanmıştır. Sözdizimsel boyutta analiz edildiğinde posterde Lenin, güneş ve çiçek görsellerine yer verilmektedir. Güneşin karanlık bir fonda parladığı ve güneşin merkezine de bir çiçeğin konumlandırıldığı görülmektedir. Güneş ve çiçek görsellerinin yanında ise Lenin'in yüzü bulunmaktadır. Posterde 1870 ve 1970 tarihlerine yer verilmektedir.

Resim 6: "Çiçek" Konulu Propaganda Poster (Kaynak: IDEP, 2020f)

Anlambilimsel boyutta incelendiğinde posterde Lenin'in ESSC'nin gelişimde öncü rol oynadığına yönelik mesaj verilmeye çalışılmaktadır. Posterde yer alan 1870 tarihi, Lenin'in doğum yılını, 1970 tarihi ise Lenin'in doğumunun 100. yılını temsil etmektedir. Poster üzerinden Lenin'in doğumuna vurgu yapılarak, Lenin'in Ermeni toplumu için önemli bir kişilik olduğu aktarılmaya çalışılmaktadır. Posterde güneşin karanlık fonda parlaması ve güneşin hemen yanında Lenin'in görselinin bulunması, Lenin'in Ermenistan'ın kalkınmasını sağladığı mesajını vermektedir. Posterde yer alan çiçek görseli de umut metaforu olarak ön plana çıkarılmakta ve Lenin'in ideolojik söylemleri Ermenistan'ın gelişimi için bir umut olarak yansıtılmaktadır. Edimbilimsel boyutta analiz edildiğinde posterde Lenin'in ölümünün üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen Ermeni halkının hâlâ Lenin'i andığı mesajı verilmektedir. Diğer yandan posterde kullanılan görseller üzerinden Lenin'in ESSC için önemli bir figür olduğu vurgulanmakta ve Ermeni halkının Lenin'in öğretilerini benimsemesi gerektiği ortaya konulmaktadır.

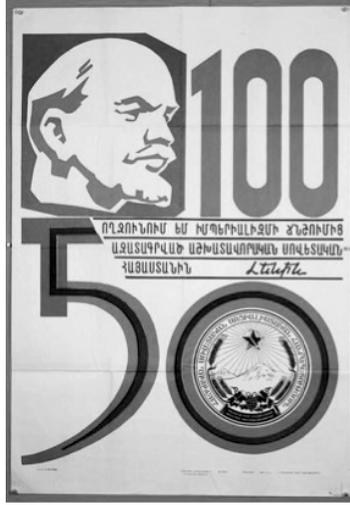
Sözdizimsel Boyut	Lenin, güneş ve çiçek görselleri
Anlambilimsel Boyut	Lenin'in Ermeni toplumunu zor günlerden kurtardığı düşüncesi
Edimbilimsel Boyut	Ermeni halkının refah ve mutlu bir yaşam için Lenin'in öğretilerini benimsemesi gerektiği çıkarımı

Tablo 6: "Çiçek" Konulu Propaganda Posterini

4. 7. "Özgürlük" Konulu Propaganda Posterini

"Özgürlük" konulu propaganda posterini, 1967 yılında Sergei Aveti Arutchyan tarafından hazırlanmıştır. Sözdizimsel boyutta incelendiğinde posterin solunda Lenin görseline, sağında 100 ve altında 50 sayılarına yer verilmektedir. Posterde *Lenin: "Sovyet Ermenistan'daki emperyalizmin baskısından kurtarılmış işçileri selamlıyorum."* «Ողջունում եմ իմպերիալիզմի ճնշումից ազատագրված աշխատավորական սովետական Հայաստանին:» Lենին yazısı bulunmaktadır.

Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Basında Yer Alan Propaganda Posterleri Üzerinden Vladimir Lenin'in Kült Liderlik İnşası

Resim 7: “Özgürlük” Konulu Propaganda Poster (Kaynak: IDEP, 2020g)

Anlambilimsel boyutta analiz edildiğinde posterde Ermeni toplumu için Lenin'in doğumu ve Ermenistan'ın Komünizm ideolojisi ile yönetilmeye başlandığı tarihlerin önemi üzerinde durulmaya çalışıldığı görülmektedir. Posterin üzerinde yer alan Lenin görseli ve 100 sayısı, Lenin'in doğumunun 100. yılını ifade etmektedir. Posterin altında bulunan, puntosu Ermeni bayrağının renkleri ile doldurulan ve sıfırın içerisinde ESSC'nin arması bulunan 50 sayısı da ESSC'nin kuruluşunun 50. yılını yansıtmaktadır. Posterde Lenin'in doğum tarihinin, ESSC'nin kuruluş tarihinin üzerinde olduğu görülmektedir. Bu şekilde Lenin'in doğumunun en az ESSC'nin kuruluşu kadar önemli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Posterde yer alan yazılı kodlarda da Ermeni halkının emperyalizmden kurtarıldığı mesajı verilmekte, kurtarıcı olarak da Lenin ön plana çıkarılmaktadır. Edimbilimsel boyutta incelendiğinde posterde Lenin'in kurtarıcı olarak sunulmasından dolayı Ermeni halkının Lenin'e minnet duymasının amaçlandığı ortaya konulmaktadır.

Sözdizimsel Boyut	Lenin görseli ve büyük puntolarda rakamlar
Anlambilimsel Boyut	Lenin'in, Ermeni toplumunun kurtarıcı olduğu düşüncesi
Edimbilimsel Boyut	Ermeni toplumunun Lenin'e minnet duyması gerektiği çıkarımı

Tablo 7: “Özgürlük” Konulu Propaganda Poster

4. 8. “Parti” Konulu Propaganda Posterleri

“Parti” konulu propaganda posterleri, Daniel David Sargsyan tarafından hazırlanmıştır. Posterin yapım yılı hakkında bilgiye yer verilmemiştir. Sözdizimsel boyutta analiz edildiğinde posterde Lenin’in nutuk çektiği sıradaki bir görselinin bulunduğu görülmektedir. Posterin sağında *Lenin: ancak ileri teoriyi yöneten parti, egemen savaşçının rolünü gerçekleştirebilir.* (Առաջավոր մարտիկի դերը կատարել կարող է միայն այն կուսակցությունը, որը ղեկավարվում է առաջավոր թեորիայով: Լենին) yazısına yer verilmektedir.

Resim 8: “Parti” Konulu Propaganda Posterleri (Kaynak: IDEP, 2020h)

Anlambilimsel boyutta incelendiğinde posterde Lenin’in liderlik kültürü üzerinden Komünist Parti’nin propagandasının yapıldığı görülmektedir. Posterde yer alan XXIV sayısı, 24. Parti Kurultayı’ nı ifade etmektedir. Lenin’in sözleri, Lenin’in nutuk çektiği görsel ile birlikte sunulmakta ve ESSC’de başarılı ve etkili bir yönetimin tesis edilebilmesi için Komünist Parti’ye ihtiyaç duyulduğu mesajı verilmektedir. Edibilimsel boyutta analiz edildiğinde posterde Ermeni toplumunun, Komünist Parti’nin yönetimini benimsemesi gerektiğinin aktarıldığı ortaya çıkmaktadır. Posterde inşa edilen Lenin’in liderlik kültürü üzerinden Lenin’in sözlerinin Ermeni halkı tarafından tartışmasız şekilde kabul edilmesi amaçlanmaktadır. Bu aşamada Komünist Parti’nin Ermeni toplumunda saygın bir konuma gelebilmesi için Lenin’in Komünist Parti lehine sarf ettiği sözler ön plana çıkarılmaktadır.

**Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Basında Yer Alan
Propaganda Posterleri Üzerinden Vladimir Lenin'in Kült Liderlik İnşası**

Sözdizimsel Boyut	Lenin'in nutuk çektiği sıradaki görseli
Anlambilimsel Boyut	Ermeni toplumunun refah ve huzurunun Komünist Parti'ye bağlı olduğu düşüncesi
Edibilimsel Boyut	Ermeni toplumunun, Komünist Parti'nin yönetimini benimsemesi gerektiği çıkarımı

Tablo 8: "Parti" Konulu Propaganda Posterleri

Sonuç

Çalışmada incelenen propaganda posterlerinde ESSC'de Lenin'in liderlik kültürünün farklı konu ve içerikler üzerinden inşa edildiği ortaya çıkarılmıştır. Posterlerde, ESSC'nin özgür ve refah bir ülke olduğu vurgulanmış, ülkenin özgür ve refah olmasında da Lenin'in rolü üzerinde durulmuştur. Posterlerde Ermenistan, Komünizm öncesi ve Komünizm sonrası olarak iki dönem üzerinden kitlelere aktarılmıştır. Komünizm öncesi dönemde Ermenistan olumsuz bir algı üzerinden yansıtılırken, Komünizm sonrası dönemde ise Ermenistan modern ve çağdaş bir ülke olarak sunulmuştur. Bu süreçte Ermenistan'ın Komünizm ideolojisi ile yönetilmesini sağlayan kişi olarak Lenin ön plana çıkarılmış ve Ermenistan'da yaşanan ekonomik, sosyal ve kültürel yöndeki gelişmelerin temelinde Lenin'in olduğu vurgulanmıştır.

Çalışmanın sonucunda Lenin'in liderlik kültürü üzerinden ESSC'de kitleler nezdinde Komünizm ideolojisinin benimsetilmeye ve yüceltilmeye çalışıldığı ortaya çıkarılmıştır. Sovyet propagandası, Lenin'in söylemlerinin en doğru fikirler, yönetiminin de en başarılı yönetim olduğuna yönelik algı oluşturmuştur. Bu açıdan posterler üzerinden Lenin'in görselleri ve söylemleri kullanılarak, kitlelerin refah, mutlu ve huzurlu yaşayabilmesi için Ermeni toplumunun Komünizm ideolojisine uygun şekilde hareket etmeleri telkin edilmiştir. Ermeni toplumunda inşa edilen Lenin'in liderlik kültürü üzerinden Ermeni halkının tartışmasız şekilde Komünizm'i benimsemesi ve Komünizm'e eleştirel olan düşüncelerin marjinalleştirilerek ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular ile liderlik kültürü alanında yapılan önceki çalışmaların bulguları arasında benzerlik olduğu görülmüştür. Karaca'nın,³¹

31 Mustafa Karaca. "İtalyan Propagandasında Kültür Lider Olgusu: 'Il Duce' Benito Mussolini," *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 6, no.2, (September 2018): 1203-1220.

Mussolini'nin liderlik kültürü çalışmasına benzer olarak posterlerde kitlelerin Lenin'i desteklediği mesajı verilmiştir. Karaburun Doğan'ın,³² Lenin'in liderlik kültürü üzerine yaptığı çalışmada olduğu gibi posterlerde kitlelerin Lenin'e sadık olduğuna yönelik mesajların verildiği görülmüştür. Gazi ve arkadaşlarının,³³ Lenin ve Stalin liderlik kültürü üzerine yaptığı çalışmada olduğu gibi posterlerde Ermeni halkının Lenin'in söylemlerine bağlı kalmasının amaçlandığı ortaya çıkarılmıştır. Çakı ve Gülada'nın,³⁴ Saddam Hüseyin'in liderlik kültürü üzerine yaptığı çalışmaya benzer olarak Lenin posterlerde kitlelere kahraman olarak sunulmuştur.

ESSC'deki Lenin'in liderlik kültürü ile ilgili propaganda posterleri genel olarak değerlendirildiğinde, posterlerin Lenin'in liderlik kültürünün inşasında önemli bir rol oynadığı söylenebilmektedir. Posterler üzerinden Lenin' kitleler nezdinde efsanevi bir kişilik olarak sunulmuş, Ermenistan'ın Lenin olmadan zor günler yaşabileceği algısı oluşturulmuştur. Diğer yandan Sovyet propagandası Lenin ile Komünizm ideolojisini özdeşleştirerek, Komünizm ideolojisine ait söylemleri Ermeni toplumunda meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bu açıdan Sovyet yönetiminin Ermenistan'da tahakküm kurmasında Lenin'in liderlik kültürü propagandasının önemli bir işleve sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında ESSC'de Lenin kültürünün propaganda posterleri üzerinden nasıl inşa edildiği ve posterler üzerinden hangi mesajların verildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma, ESSC'de Sovyet propagandasına ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Buna karşılık çalışmada ESSC'de Lenin kültürünün yalnızca posterler üzerinden incelenmesi ve elde edilen bulgular kapsamında genellemelerde bulunulması çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu açıdan gelecek çalışmaların ESSC'deki Lenin kültürünü farklı kitle iletişim araçları üzerinden, mevcut çalışmada elde edilen bulgular kapsamında incelenmesinin, diğer yandan ESSC'nin dışında diğer Sovyet cumhuriyetlerinde de Lenin kültürü propagandasına ışık tutulmasının ve Lenin kültürü üzerinden Komünizm ideolojisi bağlamında verilen mesajların açıklanmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

32 Derya Karaburun Doğan. "Vladimir Lenin'in Kültür Liderlik İnşasında Müziğin Rolü: 'Savaş Yeniden Geliyor' Propaganda Şarkısı," *İdil Sanat ve Dil Dergisi* 8, no.54, (2019): 155-161.

33 Mehmet Ali Gazi, Caner Çakı & Mehmet Ozan Gülada. "İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Kültür Lider Propagandasında Vladimir Lenin ve Joseph Stalin'in Sunumu," *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi* 1, no.2, (November 2018): 25-42.

34 Caner Çakı & Mehmet Ozan Gülada, "Duvar Resimleri Üzerinden Kültür Liderlik Propagandası: Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin Üzerine İnceleme," *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi* 1, no.2, (November 2018): 7-24.

Kaynakça

- Barmé, Geremie. *Shades of Mao: The Posthumous Cult of the Great Leader: The Posthumous Cult of the Great Leader*. The United Kingdom: Routledge, 2016.
- Bonnell, E. Victoria. *Iconography of Power: Soviet Political Posters under Lenin and Stalin (Vol. 27)*. The United States: Univ of California Press, 1999.
- Corbesero, Susan. "Femininity (Con) Scripted: Female Images in Soviet Wartime Poster Propaganda, 1941–1945." *Aspasia*, 4(1), (2010): 103-120.
- Coşkun, Yasin. "Kilise-Devlet İlişkilerinde İyileşme: 1943-1957 Yılları Arası Sovyet Rusya'da Din Politikası." *Karadeniz Araştırmaları*, (60), (2018): 46-53.
- Çakı, Caner & Gülada, Mehmet Ozan. "Duvar Resimleri Üzerinden Kült Liderlik Propagandası: Irak Devlet Başkanı Saddam Hüsseyin Üzerine İnceleme." *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(2), (2018): 7-24.
- Dekmejian, H. Richard. "Soviet Turkish Relations and Politics in the Armenian SSR." *Soviet Studies*, 19(4), (1968): 510-525.
- Edele, Mark. "Paper Soldiers: The World of the Soldier Hero according to Soviet Wartime Posters." *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, (H. 1), (1999): 89-108.
- Ennker, Benno. "The Origins and Intentions of the Lenin Cult." In *Regime and Society in Twentieth-Century Russia*, edited by Ian D. Thatcher, 118-128. London: Palgrave Macmillan, 1999.
- Fiske, John. *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Çev., Süleyman İrvan. 5. Basım. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017.
- Gazi, Mehmet Ali, Çakı, Caner, & Gülada, Mehmet Ozan. "İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Kült Lider Propagandasında Vladimir Lenin ve Joseph Stalin'in Sunumu." *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(2), (2018): 25-42.
- Guiraud, Pierre. *Göstergebilim*. Çev., Mehmet Yalçın. 3. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 2016.

- Halmesvirta, Anssi. "A Foreign Benefactor and a Domestic Liberator: the Cults of Lenin and Mannerheim in Finland." *Scandinavian Journal of History*, 34(4), (2009): 414-432.
- Hart, Basil Liddell. *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*. Çev., Kerim Bağrıaçık. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2015.
- IDEP. "Komünist Gençlik Konulu Propaganda Posteri." Accessed February 20, 2020. <https://idep.library.ucla.edu/search#!/document/armeniaposters:414>.
- IDEP. "Çocuklar Konulu Propaganda Posteri." Accessed February 20, 2020. <https://idep.library.ucla.edu/search#!/document/armeniaposters:377>.
- IDEP. "Birlik Konulu Propaganda Posteri." Accessed February 20, 2020. <https://idep.library.ucla.edu/search#!/document/armeniaposters:102>.
- IDEP. "Eğitim Konulu Propaganda Posteri." Accessed February 20, 2020. <https://idep.library.ucla.edu/search#!/document/armeniaposters:134>.
- IDEP. "Aydınlık Konulu Propaganda Posteri." Accessed February 20, 2020. <https://idep.library.ucla.edu/search#!/document/armeniaposters:227>.
- IDEP. "Çiçek Konulu Propaganda Posteri." Accessed February 20, 2020. <https://idep.library.ucla.edu/search#!/document/armeniaposters:37>.
- IDEP. "Özgürlük Konulu Propaganda Posteri." Accessed February 20, 2020. <https://idep.library.ucla.edu/search#!/document/armeniaposters:203>.
- IDEP. "Parti Konulu Propaganda Posteri." Accessed February 20, 2020. <https://idep.library.ucla.edu/search#!/document/armeniaposters:408>.
- Kalkan Kocabay, Hasibe. *Tiyatroda Göstergibilim*. İstanbul: E Yayınları, 2008.
- Karaburun Doğan, Derya. "Vladimir Lenin'in Kült Liderlik İnşasında Müziğin Rolü: 'Savaş Yeniden Geliyor' Propaganda Şarkısı," *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 8(54), (2019): 155-161.
- Karaca, Mustafa. "İtalyan Propagandasında Kült Lider Olgusu: 'Il Duce' Benito Mussolini," *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), (2018): 1203-1220.

- Kelly, Catriona. "Grandpa Lenin and Uncle Stalin: Soviet Leader Cult for Little Children." In *The Leader Cult in Communist Dictatorships*, edited by Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones, E. A. Rees, 102-122. London: Palgrave Macmillan, 2004.
- Kelly, Catriona. "Riding the Magic Carpet: Children and Leader Cult in the Stalin Era." *The Slavic and East European Journal*, 49(2), (2005): 199-224.
- Laycock, Joanne. The Repatriation of Armenians to Soviet Armenia, 1945–49. In *Warlands*, edited by Peter Gatrell, Nick Baron, 140-161. London: Palgrave Macmillan, 2009.
- Lehmann, Maike. "Apricot Socialism: The National Past, the Soviet Project, and the Imagining of Community in Late Soviet Armenia." *Slavic Review*, 74(1), (2015): 9-31.
- McMahon, J. Robert. *Soğuk Savaş*. Çev., Sinem Gül. Ankara: Dost Kültür Yayınları, 2013.
- Perinçek, Mehmet. "İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi-Taşnak İşbirliği." *Tesam Akademi*, 2(1), (2015): 127-156.
- Pisch, Anita. *The Personality Cult of Stalin in Soviet Posters, 1929–1953: Archetypes, Inventions and Fabrications*. Australia: ANU Press, 2016.
- Rees, E. Arfon. Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions. In *The Leader Cult in Communist Dictatorships*, edited by Balázs Apor, Jan C. Behrends, Polly Jones, E. A. Rees, 3-26. London: Palgrave Macmillan, 2004.
- Riasanovsky, V. Nicholas, & Steinberg, D. Mark. *Rusya Tarihi*. Çev., Figen Dereli. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2011.
- Rifat, Mehmet. *Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü: Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Saparov, Arseny. "The Alteration of Place Names and Construction of National Identity in Soviet Armenia." *Cahiers du Monde Russe. Russie-Empire Russe-Union Soviétique et États Indépendants*, 44(44/1), (2003): 179-198.
- Sığırcı, İlhami. *Göstergebilim Uygulamaları, Metinleri, Görselleri ve Olayları Okuma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

Smith, J. Trevor. "The Collapse of the Lenin Personality Cult in Soviet Russia, 1985–1995." *The Historian*, 60(2), (1997): 325-343.

Schwartz, L. Linzer. "Family Therapists and Families of Cult Members." *International Journal of Family Therapy*, 5(3), (1983): 168-178.

Tumarkin, Nina. "Religion, Bolshevism, and the Origins of the Lenin Cult." *The Russian Review*, 40(1), (1981): 35-46.

Tumarkin, Nina. "Political Ritual and the Cult of Lenin." *Human Rights Quarterly*, 5(2), (1983): 203-206.

Tumarkin, Nina. *Lenin Lives!: the Lenin Cult in Soviet Russia*. The United States: Harvard University Press, 1997.